

Konsekvenser av forskningsfusk och oredlighet

Behövs en ”Forsknings förtroendenämnd”?

Läkarsällskapets delegation för medicinsk etik anser att man bör diskutera inrättandet av en central förtroendenämnd för bedömning av fall av forskningsfusk. HSANs sanktionssystem kan fungera som förebild. I en sammanhållen strategi mot oegentligheter inom forskningen måste också ingå ökad utbildning i etik samt nationella regler för god forskning.

Frågan om utredning av forskningsfusk har nu diskuterats några år, och t ex har Medicinska forskningsrådet (MFR) upprättat en särskild nämnd för att hjälpa universiteten med utredningar för att bedöma om fusk eller oredlighet har förevarit. Konsekvenserna för berörda har i några fall blivit långtgående, och sanktionssystemet är oklart, varför olika universitet har hanterat sanktionsfrågan olika.

Det finns därför all anledning att diskutera sanktioner och andra konsekvenser av fusk och oredlighet i forskningen. Den parlamentariska kommittén om forskningsetik har nyligen lämnat en rapport – »Att värna om vetenskapens integritet och en god forskningssed» – om vetenskaplig oredlighet som har varit ute på remiss. Vad gäller sanktioner har olika synpunkter förts fram, dock inget samlat förslag, och Läkarsällskapets delegation för medicinsk etik har ansett det viktigt att bidra till att också denna del av frågekomplexet diskuteras.

Utifrån diskussionen inom delegationen och ett minisymposium på Läkarsällskapet den 11 oktober vill vi lämna följande bidrag till diskussionen om handläggningen av forskningsfusk och oredlighet.

Ej brott i lagens mening

Vi tror att sanktionssystemet liksom utredningen bör skötas inom forskarsamhället, eftersom det i första hand är brott mot etablerade etiska regler inom

forskarvärlden som frågorna gäller. De hör i allmänhet inte hemma i det allmänna rättsväsendet.

Exempelvis är i normalfallet förfalskning av forskningsdata inte något brott i lagens mening. Utnyttjande av idéer, »idéstöld», är heller inget brott utan snarast något som hör till just den intellektuella världen och forskarsamhället. Idéer är smittsamma och sprider sig ofta på ett ibland mycket svåröverskådligt sätt.

Man kan fråga sig varför det skall finnas särskilda sanktioner mot forskare som bryter mot de etiska regel- och lagsystem som etablerats inom forskningen. Huvudskälet är enligt delegationen att skydda försökspersoner och patienter från att skadas av felaktiga resultat. Ett annat skäl är naturligtvis att upprätthålla forskningens anseende gentemot anslagsgivare, lagstiftare, presumtiva försökspersoner och samhället i stort, som ytterst är universitetens och forskarvärldens uppdragsgivare.

Central myndighet önskvärd

Liksom när det gäller utredningen bör ställningstagande till sanktioner ske på nationell nivå för att minska risken för lokala lösningar och olika hantering inom landet och mellan institutioner. Det är ju inte självklart i en institutions eller högskolas/universitets intresse att fälla egna medarbetare, och det finns redan nu tillräckligt många exempel på hur en utredning har försvärats av lokala konstellationer av personer.

Handläggningen bör vara knuten till en central myndighet, och det närmaste till hands liggande är Högskoleämberet. En liknande institution finns etablerad inom hälso- och sjukvårdsområdet – Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN). Denna är visserligen en egen myndighet, men den handlägger anmälningsärenden centralt och utmåtar också straff/sanktioner i form av erinran, varning och delegitimation i de allvarligaste fallen. På motsvarande sätt skulle man kunna inrätta en *Forsknings förtroendenämnd*.

”Huvudskälet är enligt delegationen att skydda försökspersoner och patienter från att skadas av felaktiga resultat. Ett annat skäl är naturligtvis att upprätthålla forskningens anseende gentemot anslagsgivare, lagstiftare, presumtiva försökspersoner och samhället i stort, som ytterst är universitetens och forskarvärldens uppdragsgivare.”

Författare

LARS JACOBSSON

ordförande i Läkarsällskapets delegation för medicinsk etik.

Det finns också en hel del forskning som bedrivs utanför universitet och högskolor, och detta skulle kunna motivera ett helt fristående organ. Men man borde kunna få till stånd en frivillig avslutning till denna Forskningens förtroendenämnd även av andra forskningsinstitutioner eller forskningsfinansiärer.

Sanktioner av två slag

Delegationen föreslår att man skulle kunna införa sanktioner av två typer. Erinran och varning skulle utdelas i de fall där man anser att en repression är motiverad. Erinran är en mildare form medan varningen skulle avse allvarligare överträdelse. Dessa sanktioner skulle utdelas av den centrala förtroendenämnden.

Vid en varning skulle det också finnas anledning för arbetsgivaren att överväga eventuella andra åtgärder, t ex en tillfällig omplacering, återtagande av förtroendeuppdrag eller eventuella akademiska grader som erhållits på grund av att beslutet har fattats på felaktiga grunder (plagiat, förfalskade data etc).

I allvarligaste fall kan det ju bli fråga om avsked från en tjänst, vilket inom det statliga området väl ytterst är en fråga för Statens disciplinnämnd. Detta är åtgärder som den lokala arbetsgivaren får initiera beroende på ärendets natur.

Utbildning i etiska frågor

Sanktionerna skall alltså i första hand syfta till en allmän prevention – »man får inte göra så här i forskarvärlden». För detta är utbildning inom hela etikens område nödvändig och särskilt då naturligtvis forskningsetiken, både på grundutbildningsnivå och i forskarutbildningen. Regler när det gäller forskningsprocessens olika delar, exempelvis medförfattarskap, förvaring av data, bearbetning av data etc är också viktigt. MFR har utarbetat sådana riktlinjer för god forskarsed, som nu kompletteras med riktlinjer för arkivering av data.

Ett ökat utbyte mellan olika institutioner, exempelvis av typen post doc, skulle också öka insyn och erfarenhet. Detta har hittills väsentligen bara skett inom prekliniska ämnen, men som också borde vara ett viktigt inslag i klinikers forskarutbildning. Forskarskolor där doktorander från olika institutioner möts i gemensamma kurser är ytterligare ett sådant exempel.

Ytterligare åtgärder

Andra konsekvenser av att någon fällt och fått en erinran eller varning,

kan vara att fällda personer eller grupper åläggs att informera tidskrifter om felaktiga resultat. Överhuvud taget måste frågan om åtgärder vid spridning av felaktiga data och resultat diskuteras i varje enskilt fall.

Förtroendeuppdrag inom t ex en fakultet kan återkallas liksom akademiska utmärkelser och grader, som erhållits på ett otillbörligt sätt. Exempelvis skall en oavlönad docentur kunna återkallas liksom en doktorsexamen eller en licentiat- eller magisterexamen om oredligheten varit av tillräcklig omfattning och karaktär. Detta kan i sin tur få konsekvenser för förordnanden på tjänster som förutsätter viss kompetens. Detta är dock något som berör arbetsgivarna och anställningsreglerna och måste diskuteras i särskild ordning.

Berörda patienter måste kontaktas och informeras, vilket rimligen bör vara klinikchefens ansvar. Berörda frivilliga försökspersoner bör kontaktas och informeras om det bedöms nödvändigt av institutionschef eller motsvarande.

Om ekonomiska oegentligheter förevarit bör naturligtvis medelsförvaltande organ ta hand om detta. Anslagsgivande organ kan ha intresse av att bli informerade, men även detta måste bedömas från fall till fall.

Fler berörda

En fällning av en forskare får nästan alltid konsekvenser för andra personer eller grupper. Numera ingår ju en forskare ofta i en forskargrupp, och den berörs naturligtvis direkt. Det kan vara fråga om medförfattarskap och handledning av doktorander och andra forskarstuderande. Konsekvenser kan även uppstå för anställd personal. Denna typ av frågor måste tas om hand lokalt. I första hand är det institutionens/motsvarande organs chef som måste ta ett ansvar för detta.

Samtidigt är det ju ofta så att flera institutioner kan vara involverade, och i en sådan situation kunde den lokala arbetsgrupp/etiska råd som är tillsatt särskilt för att göra den lokala utredningen av denna typ av ärende vara ansvarigt för att frågan om konsekvenserna för andra berörda får en så bra lösning som möjligt. Det kan handla om att rekonstruera en forskargrupp, att få ny handledare för en doktorand och att ta ansvar för projektanställda.

Ej livstidsdomar

Rehabiliteringen av fällda forskare måste också diskuteras. Det kan inte vara så att en fälld forskare skall vara livstidsdömd om det inte råder mycket

speciella omständigheter. En »rehabilitering» av en forskare måste naturligtvis ske utifrån de särskilda förhållandena i varje enskilt fall. En avgörande fråga är ju vederbörandes egen inställning till vad som förevarit.

En forskare som är fälld bör kanske under någon tid ges andra arbetsuppgifter. Detta kan också vara lämpligt under vissa delar av en utredningsfas.

Om inte avsked blivit den slutgiltiga konsekvensen av oegentligheten måste dock en rehabiliteringsplan utarbetas på ett tidigt stadium. Beroende på omständigheterna kan arbetsgivare, fack och arbetskamrater spela en viktig roll.

Sammanhållen strategi

En bättre sammanhållen strategi för hantering av oegentligheter inom forskningen kräver ett visst nytänkande och en utveckling av organisationen.

1. En central »Forskningens förtroendenämnd» bör etableras som utreder och utdömer sanktioner vid konstaterade oegentligheter inom forskningen.

2. Ett särskilt organ fakultetsvis eller på motsvarande nivå, bör inrättas för att handlägga den lokala första utredningen av misstänkt oegentlighet. Ett sådant bör bestå av erfarna och respekterade forskare, representant för forskarstuderande samt en juridiskt förfaren representant för allmänheten.

Denna konstellation skall göra den första lokala bedömningen av om ett ärende skall överlämnas till den centrala förtroendenämnden. Ett sådant råd skulle – som nämnts – också spela en aktiv roll i handläggning av andra konsekvenser lokalt, t ex för medarbetare, doktorander och projektanställda.

Nationella etiska regler för hur forskning bör bedrivas bör utarbetas inom olika kunskapsområden. Medicinska forskningsrådets riktlinjer för god forskning (MFR-rapport 3, 1996) är ett bra exempel på en sådan regelsamling. Frågan om upphovsrätten bör ingå i en sådan regelsamling.

Utbildningen inom forskningsetiken måste förstärkas. Etikämnet bör etableras med egna ämnesföreträdare på varje medicinsk fakultet.

Den centrala Forskningens förtroendenämnd bör sprida information om sin verksamhet, exempelvis genom en årlig publicering av handlagda ärenden (av-identifierade) eller genom regelbunden publicering i facktidskrifter som exempelvis Läkartidningen. Detta är något som i många år skett av ärenden bedömda i HSAN och som spelat en viktig roll för normbildningen inom hälso- och sjukvården. •